

Лесь Герасимчук

Американський бард в Україні

*До роковин із дня народження Волта Вітмена
(1819-1892)*

2009

Лесь Герасимчук

Американський бард в Україні

До роковин із дня народження Волта Вітмена (1819-1892)

КИЇВ
ІВНВКІП «Укреліотех»
2009

УДК 82
ББК 83
Г 37

Леся Герасимчук
Г 37 Американський бард в Україні. – ІВНВКП «Укрґеліотех», 2009. – 20с.

ISBN 978-966-2216-02-8

Відмітною ознакою останнього часу в галузі вітчизняної гуманітарної освіти стало вивчення зарубіжної літератури як окремого предмету українською мовою, а тому й постала потреба оглянути всю попередню вітчизняну вітменіану, її здобутки й прорахунки, наскільки це дозволяє зробити поточна руїна бібліотечної справи. До есе включено опис перекладів Вітмена, публікацій про нього, як також розглянуто вплив творів американського поета на українських авторів.

Ця брошура може стати добрим помічником школярам, студентам, науковцям та бібліотекарям, котрі звертаються до доробку Волта Вітмена й долі його творчості на українській землі.

УДК 82
ББК 83
© Леся Герасимчук, 2009

ISBN 978-966-2216-02-8

Американський бард в Україні

(рецепція доробку Волта Вітмена)

В Україні досі нема повного перекладу доробку Волта Вітмена, одного з найважливіших реформаторів в історії світової поезії. Схоже, що й станеться це ще не скоро. Але відмітною ознакою останнього часу в галузі вітчизняної гуманітарної освіти стало вивчення зарубіжної літератури як окремого предмету українською мовою, а тому й потреба постала оглянути всю попередню вітчизняну вітменіану, її здобутки й прорахунки, наскільки це дозволяє зробити поточна руїна бібліотечної справи.

Виступаючи 3 вересня 1973 року на відкритті пам'ятника Лесі Українці в Києві, Ю. Косач (один із небагатьох представників діаспори, котрого відносно толерувала комуністична влада за його відданість більшовицьким *ідеалам*) сказав, зокрема, від імені українців діаспори: «Серце і розум автора “Досвітніх огнів” були завжди з бойовими і переможними прапорами трудящих людей вітчизни і всього світу. У своїй драмі “У пущі” Леся мріяла також і про нову Америку, Америку нащадків борця Ричарда Айрона, які всупереч бездушним і хижим годвінсонам оновлять країну Вашингтона та Лінкольна, здійснять світлі мрії про рівність між людьми і расами, свободу і братерство народів. Саме про це з такою ж полум'яною наснагою мріяв і великий поет Сполучених Штатів Америки Волт Вітмен»¹. Цілком очевидно, що Юрій

Косач мав тут на оці не якусь формальну близькість між цими велетами духу, а принципову однотайність породженого романтиками демократичного іdealізму, що поривав колись багатьох видатних поетів планети. Йдеться не про якусь позачасову чи тимчасову співвідповідність переконань, – це породжені ще за старожитності ідеї вічного звільнення й переходу в світи, де панує справедливість і достаток. Такі казки завжди мають «широке внутрішнє дихання» і невідпорну привабливість, особливо для молоді та взагалі людей, налаштованих поетично.

З цього самого погляду хочу звернути увагу і на один уступ у симптоматичній статті І. Попова "Камерадо, я даю тобі руку": «...ставлення до вітменівської традиції може правити за своєрідний барометр стану поезії США. Показовим щодо цього було весняно-літнє число часопису «Американ даялог» за 1969 рік, цілком присвячене 150-річчю від дня народження поета. На палітурці часопису, під портретом Вітмена і фразою «Він промовляє до нас сьогодні», як головний Вітменів заповіт наведено слова: «Під кожною моєю сторінкою, скрізь і завжди є видна й невидна фраза-основа – взаєморозуміння між звичайними людьми всіх націй...». І в статті «Неминуще значення», яку написав для цього номеру Волтер Ловенфелс, увага загострюється на *вселюдськості* поезії Вітмена, його стремління втілити у своїй творчості найсвітліші старожитні ідеали можливої свободи й повняви. «Повернути Вітмена знову на центральне місце в американській свідомості, – писав критик Сідні Фінкелстайн у тому ж ювілейному числі часопису, – це боротьба не лише за поетичну традицію, це боротьба за світогляд». З деякими відмінами цю думку подибуємо вже у таких ранніх працях, як «Волт Вітмен. Мислитель і митець» Артура Бріса^{III} або «Історія англійської літератури» Артура Комптона Рікета^{IV}. Загалом і тоді існувала вже думка, що «жоден поет нашої доби не має більшого права називатися Поетом Демократії»^V.

Саме ці мотиви Вітменової творчості, зумовлені поетичним новоанглійським трансценденталізмом Емерсона, заманливі перспективи економіки американізму, а також новаторство його поетики ось уже понад сто років активно входять до української поезії, привертають увагу літературних критиків і естетиків^{VI}. Остаточні підсумки у цій галузі робити ще зарано насамперед тому, що надивовижу низький рівень нашої бібліографії, розкиданість матеріалів по обласній, районній та, навіть, багатотиражній періодиці не дозволяє поглянути на факти в усій їхній сукупності. Ніколи не проводилося анкетування через поетів,

що дозволило б із більшим ступенем імовірності визначити шляхи запозичення тих чи інших мотивів тощо.

Тому наразі можна окреслити лише загальне коло вітменознавчих проблем, які цікавили й цікавлять українських літераторів, вказати на хиби й кривотлумачення, що неодмінно виникають при недостатньому вивченні питання.

Особливістю української вітменіани є те, що вона почалася не з перекладу, не з критики, а з безпосереднього чи опосередкованого запозичення естетичних ідей Волта Вітмена^{vii}. Цей період хронологічно співпадає з початком Першої світової війни і формуванням у нас нової поезії, народженням різних форм модернізму. Щоправда, такий вододіл можна вважати лише чисто теоретичним, бо «насамперед треба зважити, що у роки Першої світової війни українське друковане слово було офіційно заборонене. Значна кількість друкованої продукції переджовтневого п'ятиріччя була опублікована уже після Лютневої революції»^{viii}.

Саме тоді про Волта Вітмена починають писати у нас як про провісника нової, демократичної літератури. На жаль, найчастіше то були прибічники й згодом речники більшовицької концепції літературного розвитку. Ось, приміром, як починалася стаття спочатку просто вульгарного соціолога, а згодом і погромника українства В. Коряка «Нове мистецтво», де використано алюзію до третього рядка сьомої частини «Пісні про себе»:

« – Людина не міститься між брилем і черевиками. –
З цього виходе мистецтво.

І що менше людина муситиме дбати власне про бриль і черевики, то більше дбатиме про те, що не вкладається в них – про одвічні властивості людського духу – про мистецтво.

Людина не міститься між брилем і черевиками.

Це сказано в країні доларів, в країні американізму. Сказав поет, що за його труною йшли юрби бідноти, вулишних жінок і всіляких «покидьків громадянства».

Одно слово –

Вот Вітман!»^{ix}

Серед поетів чи не першим на Вітмена звернув увагу Михайль Семенко у збірці «П'єро кохас» (1918 рік). У вірші «Русокосою оточила» він писав:

В мой душі –

Уйтмен і Стріндберг^x.

Дослідниця Галина Вокальчук зареєструвала два слова у Семенка, пов'язані з Вітменом: прислівник «уйтманно» і дієслово «опостелити». Ось приклад, котрий вона подає: «Впаде сукня і пристрасть пробуджену / опостелю вогнем уйтманно»^{xi}.

Найбільший вплив, звичайно, доробок Вітмена справив на Павла Тичину^{xii}. Коли стають на мову про Вітмена й Тичину, перш за все спадає на думку початок восьмого віршу з циклу «В космічному оркестрі»:

Людськість промовляє
трьома розтрубами фанфар:
Шевченко – Уїтмен – Верхарн.
Мов кабелі од нації до нації,
Потужно революції диктують на землі:
Шевченко – Уїтмен – Верхарн.

Як і майже скрізь у Павла Тичини, такий набір прізвищ не випадковий, а відбиває літературну ментальність часу, котра скерована була на зміну світобачення і української естетики^{xiii}.

Звичайно, у випадку цього, одного з найбільш оригінальних українських поетів минулого віку, не можна казати, буцім Вітмен вплинув лише на цей вірш із циклу «В космічному оркестрі» або взагалі тільки на цей цикл. Бо вся вітменівська концепція поетичного відтворення^{xiv} стала якимось складником естетичного світогляду Тичини^{xv}, – Вітмен посів таке саме місце в естетиці Тичини, як Шевченко і Вергарн, Хлебников і Аполлінер^{xvi}. Отож, щиро вітменівські космічні, «планетарні» інтонації можна розчутити у вірші «Перед пам'ятником Пушкіну в Одесі...»:

Здоров будь, Пушкін мій, землі орган могутий!

Тут і властивий Вітмену і частий в американського поета спосіб звертання, і трансформовані вітменівські «урочисто-наспівні труби органа» як символ проростання, єднання з землею, з природою, з всесвітом (у Вітмена ще можна зустріти такі аналогічного характеру символи – стебла трави *куза*, стовбур каламусу або *кальми* тощо; у Тичини подібні символи перенесено на ґрунт вітчизняної поезії й, сказати б, омузичнено, як от – «тополі арфи гнуть». Музика і тонкий знавець музики Тичина цілком міг мати тут на оці т.зв. готичну гарпу з її виразними конструктивними алюзіями, як і у випадку *кальми*). А настрої «Вулиці Кузнечної» (частина перша) відверто перегукуються із вітменівським циклом «Санітар» (“The Wound-Dresser”). На жаль, рівень компаративних досліджень доробку Тичини ще досить низький, а тому для глибших висновків зарано.

Вельми сугестивним для українських поетів 20-30 років виявився дещо традиційний і далеко не найкращий вірш у вітменівському доробку «Капітане! Мій капітане!», хоча Вітмен у щоденниках писав про велике і символічне значення цього образу для нього самого. Отож, цей вірш дав

у нас цілу низку псевдоромантичних наслідувань, передусім у Антонича і Шкурупія.

Виявляти Вітменові мотиви в доробку Богдана-Ігоря Антонича важко^{xvii}, бо вже на час появи його першої поетичної збірки («Привітання життя» – 1931 рік) українська вітменіана встигла пустити вельми розгалужені корені. А також і тому, що Антонич з американістикою міг бути набагато краще обізнаний за польськими, чеськими, німецькими та вітчизняними перекладами. Зокрема, відчувається обізнаність із такими епігонами Волта Вітмена, як Горес Травбел, та тими, хто надав вітменівській традиції дальшого розвитку, як от Карл Сендберг. До речі, в нашому літературознавстві спостерігалася деяка переоцінка ролі Сендберга в історії американської поезії. Так, скажімо, Віталій Коротич у вступі до публікації «Карл Сендберг – співець американського народу»^{xviii} писав: «Карл Сендберг – то цілий материк в американській, а може, і всій сучасній поезії світу» або «Після Уїтмена Сендберг, може, найбільший поет Сполучених Штатів».

Тим-то впливи Вітмена (хоча й не тільки його) найперше видно в циклі «Бронзові м'язи» та «Баладі про тень капітана». Остання перегукується із згаданим віршем американського поета «Капітане! Мій Капітане!». Ось одна паралель:

У Антонича:

Причалив, прилив корабель до далекої пристані.
Під шум морських грив проминали вмить дні дикі, пристрасні.

У Вітмена:

Корабель на ківті по шаленій, безчасній путі –
Переміг: він з доріг те узяв, що мав на меті.^{xix}

Цю баладу Дмитро Павличко, щоправда, відносив до британської традиції, пишучи: «Цікаво можуть окреслити новаторство поета і мандрівничі мотиви («Балада про тень капітана»), які, хоч і були запозичені в англійських романтиків, стали дивом для нашої поезії у вибагливій канві антоничевого слова».^{xx} Проте, на мою гадку, цю баладу не можна вважати самостійним твором у доробку Антонича, бо надто вже вона нагадує своєрідну варіацію на тему екстравагантної й романтичної «Пісні зарізаного капітана» Гео Шкурупія^{xxi}, котру можна вважати ранішою переробкою віршу Вітмена. Натомість схоже, що в часі написання балади Антонич користувався трьома джерелами: оригіналом, українським перекладом і твором Гео Шкурупія... Через це не зовсім

зрозуміло, чому можливість впливу Вітмена на Антонича відкидав Іван Лозинський у статті «Бард демократії і всесвіту»^{xxii}. Загалом, слід широко визнати, наслідування ці поетично слабкі й не заслуговують на пильнішу увагу. Важливо тільки підкреслити, що саме наслідування Вітмена, а не відлуння Кіплінга (радше могло б ітися ще про Колріджа і Рембо), як це інколи гадають, дали поштовх *капітанській* тематиці в українській тогочасній поезії.

Є про Антонича ще дуже цікаві спостереження викладача Бердянського державного педагогічного університету О. Дуброви в його розвідці "Творчість Волта Вітмена та Богдана-Ігоря Антонича через кольористично-символічну призму"^{xxiii}.

Відомо, що «Стебла трави» надзвичайно сильно вплинули на творчість Валер'яна Поліщука, і це згодом, наприкінці двадцятих років минулого віку, фігурувало, навіть, у літературно-ідеологічних суперечках. Ще 1923 року двадцятишестирічний поет написав у відповідь критикові Петру Єфремову вірш «Я»^{xxiv}. Цей твір є своєрідним пов'язанням лермонтовської відповіді критикам 1832 року з емерсонівсько-вітменівською теорією репрезентативного вислову, коли поет є речником усіх людей, ототожнюючися з ними й промовляючи за них:

Лермонтов^{xxv}

Ні, я не Байрон, інший я,
Ще невизнаний обранець,
Але душа – хоч я вигнанець –
Росії віддана моя.
Почав раніш, скінчу порані,
Мій розум мало повершить;
Мені в душі, як в океані,
Тягар розбитих мрій лежить.
А хто розкрис серед стуми
Всі таємниці океану? Хто
Юрбі мої розкаже думи?
Я – або Бог – або ніхто!

Поліщук

Ні, я не Уїтмен, новий я, ще незнаний,
Що бунтом полоснув між хвилями знамен.
Я духом розійшовсь і втілюсь між вами,
Щоб людський дух, ширяючи пророчими вітрами,
До сонця всіх доніс, коли настане день.

В українській критиці була ще спроба окремих дослідників, як от Леоніда Первомайського та Степана Крижанівського, відзначити певну співзвучність творчості Вітмена або його епігонів оригінальному доробкові Івана Кулика^{xxvi}. Але переконливого доведення цієї тези в літературі досі нема. Тим часом мені не пощастило знайти жодних паралелей, і тому проблему наразі слід полишити до подальшого з'ясування.

Геній Вітмена полонив також передчасно померлого українського поета Олексія Булиги: у посмертній збірці «Скресіння» є вірш «Легенда Уїтмена»^{xxvii}. Цей твір на свій штиб унікальний, як у доробку Олексія Булиги, так і загалом у нашій поезії шістдесятих: його внутрішнім змістом є уявний діалог між Лермонтовим і Вітменом. «Легенда Уїтмена» алюзивно пов'язується з віршем російського поета «Хмара» (1840 р.):

Хмарки небесні, одвіку мандровані!
Синню вогнистою, ниттю перлистою
Ви, як і я, на вигнання роковані,
Линете з лобові півночі млистої.^{xxviii}

Цей самий настрій, тільки вже не *вогнистий* і не *перлистий*, а набагато холодніший створює у першій строфі Булига:

Сосни шумлять і колишуть вершинами,
Холодно, сумно, а там, угорі, –
Хмари пливуть безконечно лавинами
З півдня на північ.

Натомість звершується вірш українського поета парафразою Вітмена, де звучить відомий мотив *вічного проростання* й безсмертя:

Що мені з того, що мало я житиму, –
Твердив Уїтмен, – я вічно живий,
Навіть з могили весні я радітиму
В листі зеленим, листі трави!

Несамохіть забарвлена трагізмом, думка про вічне проростання, про почуття довічної своєї єдності зі світом, який нас породжує, була однією з найглибших у поезії шістдесятих.

Цей мотив проростання, єдності з природою і зі світом дуже давній. Наскільки мені відомо, першим на це звернув увагу Фредерік І. Карпентер у класичній статті «Безсмертя в Індії»^{xxix}, досліджуючи згаданий мотив проростання у Емерсона, Вітмена, Сендберга і Бенета. Американський дослідник досить влучно формулює сутність мотиву: «Загалом це ідея безсмертя, але не стародавнього особистого безсмертя, а широко витлумаченого безсмертя самого життєвого процесу». Карпентер простежує, як ідея поступово очищується від містицизму індуїстських писань і поступово набуває символічного матеріалістичного змісту. Саме цей мотив укорінився в доробку багатьох

поетів, як от у Коротича, Драча, Засенка та ін. (у поетів-класиків, як от у Франка, Лесі Українки, Кримського, він з'являється безпосередньо після сходовознавчих студій).

Дуже далеким відгомонам *капітанського* мотиву можна вважати вірш Булиги «Навігація мого серця»^{xxx}

Кораблі мої,
Нині здрастуйте,
Різнометрові трубаці!
Гей,
Заштилені,
Віщо хвастайте,
Зорепалубні шукачі!

Гей,
Гукніть в береги закручені
Сиво-русинських володінь,
Сновидіннями землю спутчену
Розберложуйте
І будіть /.../

А найвіддаленішим відлуном *капітанських* фантазій поетів «Нової генерації» був вірш львівського поета Ростислава Братуня «Пісня капітана»^{xxxi}. Тут ми більше чуем Шкурупія, Поліщука, а також Антонича, Семенка володівостокського періоду та ін., ніж першотвір американського поета:

Сейнер спить перед виходом в море.
Спить зачарований рейд.
Спить радість і горе – невже?
Капітан розливає – не вино –
Пісні хмільної мед.

Співай, капітане, співай,
Зітхай, капітане, зітхай!
Кожна затока – це смуток.
Кожна затока – це жаль.
В пристані кожній забуто
Якогось кохання печаль /.../

Традиція переробок і варіацій на теми Вітмена дала своєрідні пагінци у творчості Івана

Драча, який обрав собі для наслідування окремі розділи з поеми Вітмена «Пісня про себе», як от шосту частину її – для віршу «Що таке

трава?)»^{xxxii} (інтонації цієї ж таки частини, мабуть, навіяли цілком самостійний вірш «Ради чого, ви думаєте...»^{xxxiii}), одинадцяту – для віршу «Двадцять вісім»^{xxxiv}. Є також в Івана Драча оригінальний *передювілейний* твір про самого Волта Вітмена, надрукований у часописі «Вітчизна»^{xxxv}.

Гарні згадки про Вітмена є також у Миколи Тарновського і в Юрія Косача у збірці «Мангаттанські ночі»^{xxxvi}. Вірш «Похвала Уолту Уйтменові»^{xxxvii} написано в одичному стилі, притаманному й самому американському барду:

Драстуй, людство! Будь, труде, привітан!
Похвали це братерство невгнуте, натхненний Уолте,
ти майбутнє прозорив – у пісні і в квітах.
Ти з народами поспіль,
і з тобою – народи.

Першим досі відомим перекладачем і популяризатором Вітмена був український радянський поет і більшовицький партійний та державний діяч, історик партії Іван Кулик^{xxxviii}, – до виданої 1928-го року (після попередньої апробації в пролетарській періодиці) «Антології американської поезії. 1855-1925» він залучив слово про автора «Стебел трави» і 25 віршів. Ішлося про **перше систематичне** ознайомлення українського читача з американським генієм, але добірка включала переважно вірші з нерепрезентативного циклу «Написи», лишаючи осторонь визначальні твори^{xxxix}.

Ці переклади набули величезного розголосу, хоч і вельми грішили буквалізмами, відхиленнями від літературної норми та виявляли кепське знання специфіки Вітменової поетики. Так чи інак, але Куликове трактування Вітмена років на сорок визначило погляд українського радянського літературознавства й поезії на доробок американського барда.

Але вже тепер, з певної часової перспективи, ми можемо тверезіше подивитися на це видання й піддати його беззастережній переоцінці. Попри все не слід говорити про Кулика як першовідкривача Вітмена в Україні, бо, як це ми вже бачили, доробок американського поета був у нас відомий набагато раніше, а, крім того, не можна применшувати роль польських, німецьких, чеських (Врхліцький), російських та інших видатних перекладів. Часто-густо й досі імена Бальмонта й Чуковського великою мірою пов'язані в нашій свідомості з популяризацією творчості американського поета, хоча і в їхньому трактуванні є багато вад. Так,

символізм Бальмонта вплинув на стилістику і поетику перекладу, підкресливши т.зв. *ієрогліфічні моменти* в поетиці Вітмена, а Маяковський неодноразово переповідав, як він редагував переклади Чуковського, *розширюючи* рядки, що йому припали до душі, та викидаючи *зайвини*. У тодішній ідеологічній ситуації Чуковський не міг ставити чоло редакторові й асенізаторові більшовицької революції; до того ж, Чуковський не дарма збірку перекладів назвав «Мій Вітмен», – він перекладав *не з того оригіналу*, тобто не з відредагованого Вітменом, а з ранішого двотомника, що мав одмінну текстологію. Колись я спеціально обговорював цю тему з найвідомішим в СРСР американістом і вітменознавцем М. Мендельсоном у Москві... Втім, американські колеги, наприклад Кенет Прайс^{xl}, нині знов порушили це питання, вважаючи «видання смертного ліжка» не найкращою редакцією поетових творів. І хоча теперішні пропагатори Вітмена в Україні не роблять собі клопоту з проблем текстології, повернутися до цього доведеться осібно.

Після цієї антології протягом довшого часу в періодиці друкувалися лише вибіркові вірші Волта Вітмена. Перекладали його Василь Мисик, Наталя Кашук, Віталій Коротич, Михайло Малаш, М. Ярдус та інші. Їхні спорадичні публікації, розкидані по багатьох найрізноманітніших за типом виданнях (часто йшлося про другорядні вірші, як от у Мисика^{xli}, або аматорські відтворення, як от у Кашук), – тому нового щабля у вітменіані вони не створили. Вони не сформували якусь нову тенденцію, не витворили нове розуміння поетики Волта Вітмена.

На відзнаку 150-річчя від дня народження Волта Вітмена видавництво «Дніпро» 1969 року випустило друком колективну збірку перекладів під заголовком «Листя трави» (редактор-упорядник Віктор Коптілов, автор передмови «Листя безсмертних трав» Віталій Коротич^{xlii}). Натомість прозу великого американця у перекладі на українську дотепер не видавали окремою книжкою. А шкода, бо і ранні оповідання сьогодні читаються інакше, і публіцистика, і вельми цінні історичні матеріали... Мені тим часом належить єдина публікація раннього оповідання «Смерть у класі», що окремими своїми мотивами перегукується з оповіданнями Васильченка, Крушельницького, Мартовича^{xliii}. Ідеться про запровадження поступових педагогічних методів, зокрема про скасування тілесних покарань. Легковаження прозою Вітмена має певні прикрі традиції й у закордонній літературі. Такий звичай варто нарешті змінити.

Дніпровське видання достатньо розглядалося в друці, але слід усе-таки згадати про очевидну різностилевість при груповому перекладі, надмірну українізацію деяких відтворень, перекручення національних реалій, специфіки віршування, Вітненової термінології, коректорське недбальство^{xliiv}.

Водночас позитивною рисою видання 1969 року стало те, що це вже була не добірка в антології, а окрема книжка, котра привернула до себе якнайширшу увагу. Її значення на тому шаблі розвитку вітчизняної літератури й справді важко переоцінити. Образи й поетика Вітмена саме завдяки цьому виданню, а не неприступній для читача антології Кулика, почали частіше відлунити в доробку українських поетів.

1977 року вийшла у часописі «Всесвіт» повністю наріжна поема Вітмена «Пісня про себе» у моєму перекладі та з моєю післямовкою^{xlv}. Мала ще вийти тоді ж повна біографія Вітмена, проте журнальна цензура не дозволила це зробити. 1984 року у видавництві «Дніпро» вийшла збірка поезій Вітмена в моєму перекладі з передмовою й примітками^{xlvi}. Через кілька років Максим Стріха виклав у статті «Добрий сивий поет" з берегів Поменока» власне бачення біографії Вітмена й долучив добірку своїх перекладів^{xlvii}. І в цій статті, і на кількох сайтах в Інтернеті, і в останній своїй книжці Стріха розповідає, що у видавництві «Дніпро» мали вийти його переклади з американського поета, але на заваді стало банкрутство установи^{xlviii}.

2002-го року вийшла «Антологія зарубіжної поезії другої половини XIX — XX сторіччя»^{xlix}. У ній Д. Наливайко коротко окреслив значення Вітмена та його місце в світовій літературі (с. 30-31), а на с. 90-99 надруковано переклади з Вітмена: 1. Із «Пісні про самого себе» (С. Хміль); 2. Я співаю про тіло електричне (Н. Кашук); 3. Для тебе, о Демократіє (В. Коптілов); 4. На березі морському уночі (М. Малаш); 5. Любовна гра орлів (В. Коротич); 6. Глянь униз, ясен місяцю (М. Малаш); 7. О Капітане! (В. Мисик).

За два роки з'явилася книжка улюблених перекладів Максима Стріхи¹. Серед інших авторів є в книжці й поезія Вітмена. На с. 16-19 пан Стріха подав критику моїх перекладів Вітмена у редакції Мокровольського, що вийшли у видавництві «Дніпро». У цьому ж томі передруковане давніше есе Стріхи «Добрий сивий поет» з берегів Поменока» (с. 69-73) та 17 авторових перекладів. Поруч з талановито відтвореними уступами в них є чимало неточностей і помилок, як от на с. 165 (Salut au Monde!) йдеться

про дивацькі "нитки з вістями про війни, смерті...", чи неоковирностей, як от на с. 150 (I Sing the Body Electric):

Погляньте на руки й ноги, червоні, чорні чи білі у них такі спритні жили та нерви,
Їх оголять, щоб роздивитись могли ви.
Examine these limbs, red, black, or white, they are cunning in tendon and nerve,
They shall be stript that you may see them.

Крім перекладів творів самого Вітмена, вийшло кілька перекладів поезій про американського поета. Наприклад, Максим Рильський переклав чудовий сонет Ярослава Врхліцького «Уолт Уїтмен» (до речі, Врхліцький був одним із перших перекладачів американського поета на чеську). З зарубіжної вітменіани українською перекладено-переінакшено ще уривок А. Гінзберга «Супермаркет у Каліфорнії» (у перекладі Драча – А. Гінзберг «Супермагазин у Каліфорнії»)^{li}, який, проте не є найвідалішим ні у доробку самого проводаря битників, ні в поезіях, присвячених Вітмену^{lii}. Вибір Драчем саме цього твору для віддання українською, вочевидь, обумовлювався тогочасними ідеологічними уподобаннями.

Набагато бідніші були в нас традиції вітменіани в галузі критики, хоч ім'я Вітмена багато разів згадувалося ще в літературно-мистецьких дискусіях кінця 1920-х, коли вітменівські мотиви надто часто почали подибуватись у творчості українських поетів, особливо це стосувалось поетів літературного «авангарду». Звичайно, не останньою спонукою до цього була згадана публікація Івана Кулика... Занепокоєний таким станом речей, критик Ю. Палійчук писав у статті «Нотатки до виробничого плану лівої поезії»^{liiii}: «На жаль, багато лівих поетів і досі під впливом імажиністів, Уїтмена, а в нас навіть – графоманського уїтменіанства Поліщука. Вони, мовляв, – ці «істи» – відрізняються від Ліфу тільки деякими художніми засобами і тенденцією до змалювання переважно села, а не міста. З цим пора покінчити...»^{liv}.

А по Другій світовій війні сила-силенна заміток про Вітмена з'являлась по rozmaїтих газетах і часописах з приводу ювілеїв американського поета чи просто в енциклопедичних довідниках^{lv}. Траплялися цікаві й глибокі уваги про загальний вплив Вітмена на поезику двадцятого сторіччя й взаємодію її з національними традиціями, як от у книжці Абрама Кацнельсона^{lvi}. Нещодавно почали з'являтися й методичні матеріали для потреб школи (за радянської доби зарубіжні автори розглядалися лише в курсі російської літератури)^{lvii}.

Отже, думки Волта Вітмена, його образи, візії майбутнього досить довго з'являлися в українському письменстві, й нарешті виникла потреба зробити попередні підсумки. Це зробили у популярній брошурі Олександр Крицевий та Анатолій Стельмах^{lviii}. Попри численні прорахунки фактичного і методологічного характеру, ця праця мала етапне значення для вітчизняної вітменіани, бо завершила період шукань і *прицілювань* до американського барда, сфокусувала багато позитивних і негативних тенденцій на цьому полі й стала причинкою для поважних подальших студій. Шкода, що помилки Крицевого і Стельмаха почали некритично поширюватись у різних українських виданнях, як от у монументальному двотомнику «Зарубіжні письменники»^{lix}. У першому томі написала багато недоладностей про Волта Вітмена, зокрема, слідом за Крицевим і Стельмахом, зарахувала до *вітменістів* Івана Франка, переплутала Івана Кулика з І. Кушком та подала застарілу дивацьку бібліографію.

На конференції в Дніпропетровську дослідниця Петрова обстоювала 1978 року тезу, буцім Вітмен створював національний епос у вигляді «Нової Біблії»^{lx}.

Відтак випадає лише сподіватися, що коли в Україні нормалізується ситуація з культурою, можна буде говорити й про академічне видання Волта Вітмена, бо його доробок справив поважний вплив на нашу поезію та естетичні теорії.

Примітки

ⁱ «Геніальній поетесі, полум'яному борцеві», репортаж, газ. «Молодь України», 04.09.1973, с.2.

ⁱⁱ Час. «Иностранная литература», №5, 1973, с.202.

ⁱⁱⁱ Arthur E. Briggs. Walt Whitman. Thinker and Artist. N.Y., 1968, p. 14, 15, 222-228 et al.

^{iv} Arthur Compton-Rickett. A History of English Literature. London, London, 1926, p. 617-620.

^v Там же, с. 617.

^{vi} Точну дату перших згадок про Вітмена в українській літературі або початку знайомства з ним досі мені не вдалося встановити. У брошурі О. Крицевого та А. Стельмаха «Співець трудового люду», що про неї докладніше титметься далі, на с. 36 читаємо: «До Жовтневої революції на Україні про Вітмена були лише поодинокі згадки, зокрема в журналі І. Франка «Життя і слово» (*sic*). При цьому автори не подали докладнішого посилання, а мені це місце відшукати не пощастило. І згодом, коли доктор філології П. Магузова організувала нагінку на мене за критику брошури, автори під час розгляду моєї *справи* в тодішній СПУ за безпосередньої участі В. Мельника також ніякої дати подати не змогли. Підозрюю, що вони

переплутали той часопис із більшовицькою газеткою із схожою назвою, що видавалася на кілька десятиріч пізніше.

Натомість у листі до мене від 1 грудня 1972 року Михайло Рудницький писав: «Я знаю твори Уйтмена ще зі студентських часів, себто з 1908 року». Я, безперечно, припускаю, що в німецьких, польських, чеських і російських перекладах Вітмена могли знати у нас і раніше, проте 1908 рік має тим часом залишатись найпевнішою документованою датою.

^{vii} Дещо про це див. у кн.: М. Д. Родько. Українська поезія перших повоєнних років, вид. «Наукова думка», К. – 1971.

^{viii} «Історія української літератури», т. VI, К. – 1970, с.91.

^{ix} час. «Мистецтво», 1919, ч. I, с. 29. Згадує Вітмена Коряк і в ч.2 за той самий рік (с. 28) у памфлеті „Тарарам”. У цьому ж числі американського поета поруч з Рене Глем, Менье та Вергарном згадав П. Мертвопетлюйко (Михайль Семенко) в статті „Мистецтво переходової доби” (с. 33). Не виключено, що у цей самий час Про Вітмена вже знав видатний режисер і естетик театру Лесь Курбас. Ірина Стешенко, яка працювала в Курбаса, розповідала мені про те, що вперше почула про Вітмена саме від Курбаса.

^x Михайль Семенко. Поезії. К., Радянський письменник, 1985, с. 92.

^{xi} Галина Вокальчук. «Я – беззразковості поет». Монографія. Рівне, «Перспектива», 2006, с. 163 та 173.

^{xii} Павло Тичина. З минулого – в майбутнє. Вид. «Дніпро», К. – 1973, с.205.

^{xiii} Лесь Герасимчук. Сутність Уйтмена. – У вид.: газ. «Літературна Україна», 3 червня 1969 року, с. 4.

^{xiv} зб. «Етика і естетика», вип. 11, 1972, с. 78-81.

^{xv} Можливий шлях запозичення Тичиною естетичних ідей Вітмена дуже легко уявити собі за моделлю естетичного сприйняття, – див.: А. М. Синицький. Мистецтво та моделювання. Вид. «Мистецтво», К. – 1973, с. 175 й далі.

^{xvi} Запозичення, алюзії та впливи в поезії були якимось темою моєї розмови із самим Тичиною. Він мені закинув надмірне наслідування Володимира Кобилянського, а я з властивим молодості нахабством відповів, що і в нього чимало спільного з Кобилянським, Вітменом і т.д. Він це визнав.

^{xvii} В Інтернеті опублікована розвідка Світлани Бреславської з Прикарпатського університету імені Василя Стефаника "Вплив творчості Уолта Уйтмена на поезію Богдана-Ігора Антонича".

^{xviii} Час. «Всесвіт», 1966, №8, с.58.

^{xix} Лесь Герасимчук «Торжество традиції», – у газ.: «Молода гвардія», 31 травня 1969 року.

^{xx} Б.-І. Антонич. Пісня про незнищенність матерії. Вид. «Мистецтво», К. – 1967, цикл «Привітання життя». Див. також: Світлана Бреславська, о.с., – www.mesogaia.narod.ru/breslau01.htm

^{xxi} час. «Нова генерація», №7, 1928, с. 28.

^{xxii} «Наша культура», Варшава, №5, 1969.

^{xxiii} Актуальні проблеми іноземної філології: Лінгвістика і літературознавство. – 2007 – Випуск I, с. 187.

^{xxiv} День поезії. Вид. «РП», К. – 1967, с.283.

^{xxv} Переклад віршу належить авторові цієї статті.

^{xxvi} Іван Кулик. Поезії. Вид. «РП», К. – 1967, с. 13. Ця ж стаття у кн.: Леонід Первомайський. Творчий будень. Вид. «РП», К. – 1967, с. 66. У такій самий спосіб лишається нез'ясованою міра впливу доробку Вітмена на Грицька Коляду, про що згадував ще Олександр Білецький: Зібрання праць у п'яти томах. Т. 3, К. – 1966, с. 85. Передмова С. Крижанівського до вид.: Іван Кулик. Вірші та поеми. Вибране. РП, Київ, 1962, с. 32. У цій збірці Крижанівський подав 20 перекладів Кулика з Вітмена на с. 260-271.

^{xxxvii} Олексій Булига. Скресіння. Вид. «Молодь», К. – 1967, с. 59-60.

^{xxxviii} Пер. М. Рильського. Див.: М. Ю. Лермонтов. Лірика. Вид. «Дніпро», К. – 1966, с. 130.

^{xxxix} Frederic I. Carpenter "Immortality from India"; у час.: «American Literature», Nov., 1929, I, p. 233-242.

^{xxx} Олексій Булига, там же, с. 26-27.

^{xxxi} Ростислав Братунь. Ватра. Вид. «Дніпро», К. – 1966, с. 253-254. Хоча й не можна не зважати на те, що в цьому і деяких інших випадках «капітанська» тематика могла розвиватися під впливом Кіплінга, – див.: Л. Новиченко. Не ілюстрація – відкриття. Вид. «РП», К. – 1967, с. 239.

^{xxxii} Іван Драч. Балади буднів. Вид. «РП», К. – 1967, с. 79-81. Незначно змінений варіант див.

у кн.: Іван Драч. До джерел. Вид. «Дніпро», К. – 1972, с. 139-140.

^{xxxiii} Іван Драч. Балади буднів, там же, с. 81-82.

^{xxxiv} Там же, с. 133-135.

^{xxxv} Іван Драч «Початок Уйтмена», фрагмент у час «Вітчизна», 1969, №5, с. 16-17 (цей факт мені повідомив івано-франківський бібліограф Володимир Полєк). Див. також: Іван Драч. До джерел, о.с., с.85. Слід відзначити поверховість деяких суджень Драча, як от ці побратимські рядки про Вітмена і несправедливі щодо Емерсона (с. 85):

О невдахо редакторе, о ліноху, п'янице, бідо,

Голоднюча душе на пісних емерсонових жebraх...»

Пригадується, теж популярний колись Павло Антокольський писав навіть про Війона з більшою повагою. Була з цього приводу й інша думка. Так, про «Початок Уйтмена» харківець Володимир Брюгген у рецензії «Сім поезій і один фрагмент» писав: «Нема тут нічого від химерної вигадливої гри, є лиш нестримне й плідне прагнення збагнути, віддати життєву й творчу оригінальність американського поета», – див.: газ. «Літературна Україна» від 25 липня 1969 року, с.3. Такі *критичні* халепи в українському літературознавстві – річ пожиточна.

Тим часом Вітменіана Драча, зокрема «Двадцять вісім» і «Що таке трава?», започаткувала власне життя іноземними мовами. – Пор.: Леонід Василенко «Іван Драч. «Дивоквіт» у час.: «Всесвіт», №9, 1972, с. 195. У своїй есеїстиці Драч також надавав великого значення Вітменові. Цікаві, наприклад, його міркування про вплив американського поета на Пабло Неруду, – див.: Іван Драч «Пабло Неруда – корінь і корона» у кн.: Із зарубіжної поезії. Хрестоматійний збірник. Вид. «Дніпро», К. – 1972, с. 55.

^{xxxvi} Юрій Косач. Мангаттанські ночі. Вид. «РП», К. – 1966.

^{xxxvii} Там же, с. 33-34.

^{xxxviii} Жулинський Микола. Комсомолец із зеленим серцем // Літ. Україна. — 1987. — 8 листопада. — С. 7.

^{xxxix} Інша оцінка є в статті А. Стельмаха «І. Ю. Кулик – перекладач (час. «Радянське літературознавство», №7, 1973, с. 83): «Глибоке знання американської літератури, тривале перебування в Америці дало І. Куликові можливість глибоко сприйняти і правильно оцінити творчість багатьох письменників США, – адже за відомим висловлюванням Гете, щоб зрозуміти поета, – треба побувати в його країні. Це також було однією з передумов того, що зроблені І. Куликом переклади поезій У. Уйтмена і сьогодні є кращими в українській радянській літературі – вони витримали нелегкий іспит часу». Оцінку антології див. у цій же статті с. 77, 79-81, а також – О. Крицевий, А. Стельмах. Співець трудового люду. Вид. «Знання», К. – 1972, с. 37-39; стаття Л. Новиченка у вид.: Історія української радянської літератури. Вид. «Наукова думка», К. – 1964, с. 94; Петро Кравчук. Українська література в Канаді. Вид. «Дніпро», К. – 1964, с. 85-86 тощо.

^{xl} http://www.whitmanarchive.org/biography/walt_whitman/index.html

^{xli} А саме : «О Капітане!», «Ефіопія вітає прапор», «Геть розмови про війну», – у вид.: В. Мисик. Захід і Схід. К., «Дніпро», 1990, с. 521-522.

^{xlii} Грунтовно перероблений варіант цієї передмови увійшов до кн.: Віталій Коротич. Людина на повен зріст. Вид.: „Молодь”, К. – 1972 рік, с. 71-84.

^{xliii} газ. «Молода гвардія» (Київ), 21 жовтня 1970 року.

^{xliv} Зокрема: Петро Пулінець «Побачення з Уїтменом» у газ. «Літературна Україна» від 16 січня 1970 року; Борис Савченко «Уолт Уїтмен українською» у час. «Прапор», 1970 р., №10, с. 87-89. Теза Бориса Савченка про близькість значної частини поезій Вітмена до індіанських пісень-дум (?!), а, отже, про можливість співвіднесення їх у перекладі з українськими думами, якщо я правильно зрозумів автора, – здається мені курйозом. Тим більше, що Савченко не обґрунтував таке припущення.

^{xlv} час. «Всесвіт», 1977, ч. 2, с. 136-183. Готуючи цю добірку до друку, мені випало витримати серйозний опір головного редактора, але неоціненну допомогу надав тоді Михайло Москаленко, з яким доводилося узгоджувати *компромісні* варіанти. Одним із таких компромісів стала моя невеличка післямова на с. 183.

^{xlvi} Уолт Уїтмен. Поезії. Вид. «Дніпро», 1984 р., 126 с. Надруковані у книжці переклади – результат жорсткого втручання у текст редактора Олександра Мокровольського. Заради виходу книжки довелося погодитися з багатьма правками, які не слід було б робити. На жаль, на допомогу нового редактора у «Дніпрі» Михайла Москаленка мені з етичних міркувань не можна було розраховувати. Мої переклади вийшли ще у кількох книжках, як от «Посібник-хрестоматія». 10 клас — Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2003, довідниках та часописах, як от «І», число 25, 2002 рік. Але тепер є поведення друкувати і передруковувати твори без згоди автора, а бібліографія всього не відбиває через руйну українського друку її бібліотечної справи. Тим-то все відстежити змоги нема.

^{xlvii} час. «Література плюс», № 8 (43), 2002 р.

^{xlviii} Максим Стріха. Український художній переклад. К. – 2006, с. 304. Через руйну української бібліографії чи брак в автора часу на самостійні дослідження картина перекладарства в книжці вийшла вельми неповна. Багато оцінок позбавлені самостійності й подаються з посиланням на інших осіб, котрі не завжди були об’єктивні в своїх судженнях. Навіть класики або ті, кого їхні послідовники мітологізують, змушені були за тих чи інших обставин кривосвідчити.

^{xlix} Антологія зарубіжної поезії другої половини XIX — XX сторіччя (укладач Д.С.Наливайко).— К.: "Навчальна книга", 2002.

¹ Максим Стріха. Пісні нового світу. Улюблені вірші поетів США та Канади. Факт, Київ, 2004, 343 с.

ⁱⁱ Іван Драч. До джерел. Там же, с. 263-264. Щоправда, цей уривок з поеми *Howl* (1955) Драч переклав-переспівав недбало, з багатьма лексичними й логічними помилками.

ⁱⁱⁱ Слідом за Волтером Аленом, Ю. Покальчук вважає, «що ідеї битників є якоюсь мірою пізнішим повторенням традиційних американських ідей. Серед інших їхніми попередниками можна назвати Емерсона, Торо, а також Уїтмена» (Ю. В. Покальчук. Самотнє покоління. Вид. «Наукова думка», К. – 1972, с. 159). Про вплив Вітмена на Керуака: Т. Н. Денисова. На пути к человеку. Вид. «Наукова думка», К. – 1971, с. 178-180.

ⁱⁱⁱⁱ час. «Нова генерація», ч. 12, 1928, с. 410.

^{lv} Пор.: «В останні роки життя письменник все більше схиляється до трудового міста і майбутнє вітчизни пов’язує з ним», – П. Т. Маркушевський (Одеса) «Уолт Уїтмен» у час.: «Українська мова і література в школі», №5, 1969, с. 91-92. Про питання вітменівських мотивів у доробку Поліщука див. також: Л. Новиченко у згаданому виданні «Історія української радянської літератури», о.с., с. 108-109 та статтю О. Білецького у вид. «Антологія української поезії в російських перекладах», ГИУ, 1924, с. 60.

^{lv} Коротка довідка про поета І. Б. Дюшена з традиційними для радянської доби характеристиками у вид.: Дитяча енциклопедія. Видавництво "Рад. школа". т. 10, с. 134, Київ – 1965.

^{lvj} Абрам Кацнельсон. Про поезію і поетів. Вид. «РІ», К. – 1972.

^{lvii} В. М. Назарець, С. М. Васильєв, Ю.В. Пелех. Життєве та поетичне кредо Волта Вітмена, - у вид.: Всесвітня література та культура в навчальних закладах України : Всеукраїнський науково-методичний журнал. - К. : Антросвіт. 2006 р. N 7/8, с.2-5. Це "стандартний" текст рівненських філологів, що містить виклад традиційної ще для радянського літературознавства біографії Вітмена та перелік віх творчості поета і його перекладачів.

^{lviii} Критичний розгляд цієї публікації див.: Лесь Герасимчук «Початки Уїтменіани» у газ. «Літературна Україна» від 24 жовтня 1972 року; М. Слабошпицький «Перший крок до теми» у газ. «Молода гвардія», 11.04.1973 року.

^{lix} Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник. Т. I–II, за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського, Богдан, Тернопіль, 2005.

^{lx} Н. А. Петрова (Кемерово) «Категория трагического в поэтике У. Уитмена; – у вид.: Эстетические категории в литературоведческом и искусствоведческом анализе. Всесоюзная научная конференция. Тезисы докладов (октябрь, 1978); Днепропетровск, 1978, с. 167-168.

Лесь Герасимчук

Американський барде

До роковин із дня народження Волта Вітмена (1819-1892)

Підписано до друку 9.02.2009 року. Формат 60x84_{1/16}
Обл. – вид. арк. 1,25. Ум. фарбовідб. 11.
Зам. №3-09

Повітрофлотський пр-кт, 31 оф. 286, Київ, 03680,

Віддруковано в ІВНВКП «Укреліотех»

Свідотство про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК 3310 від 07.11.2008 р.

